

spektivet kan forekomme både tænkt og tilfældig. Afsnittene om befolkningens hverdag bærer præg af, at der har været meget få undersøgelser, som forfatterne har kunnet anvende. Det har medført, at mikrodelen ofte udspiller sig i det sydvestjyske område, mens andre dele af Danmark er fraværende. En anden konsekvens er, at der er få afsnit om menigmands oplevelser under krigen, mens hovedvægten i bogen er lagt på makrohistorien.

Det er velgørende, at Danmark besat distancerer sig fra at være endnu en politisk historie om besættelsestiden. Og at man afholder sig fra at gå ind i den uendelige begrebsdiskussion, om hvorvidt man skal tale om »kollaboration«, »samarbejdspolitik«, »forhandlingspolitik« eller noget helt fjerde. Forfatterne formår at kombinere en række faktorer fra ind- og udland i deres forklaringer på, hvorfor besættelsen forløb, som den gjorde. Der anlægges en langt bredere synsvinkel end tidligere, og som noget naturligt inddrages tyske og allierede myndigheders syn på – og politik i forhold til – Danmark. Dette har næsten været fraværende i tidligere fremstillinger af besættelsestiden.

Danmark besat er en udmærket undervisningsbog. Den læsevenlige form og det interessante indhold gør, at det er let at skabe interesse hos de studerende. Den brede fremstilling betyder også, at behovet for supplerende og perspektiverende artikler er beskedent. Det gælder i hvert fald i forhold til førsteårsstuderende.

Forfatterne tilstræber at være neutrale i vurderingerne. Det er lykkedes nogenlunde, men man skal ikke være nogen skarp analytisk begavelse for at regne ud, at de anser de økonomiske forhold som meget bestemmende for de politiske beslutninger. De ser også grundlæggende positivt på det økonomiske og politiske samarbejde, der under krigen udviklede sig med besættelsesmagtens forskellige myndigheder. Der er stor forståelse for, hvorfor politikerne, forvaltningen og erhvervslivet valgte at samarbejde med besættelsesmagten. Forfatterne konstaterer afsluttende, at samarbejdspolitikken i høj grad var grunden til de beskedne danske tab under krigen. Der spørges retorisk: »Var det dét værd?« – Det besvares ikke direkte, men vurderingen er alligevel nogenlunde klar. Uanset at Danmark reelt støttede Hitler-regimets krig, og uanset at samarbejdet havde store konsekvenser internt i Danmark, så var det tætte samarbejde overordnet betragtet prisen værd. Samarbejdspolitikken sparede en masse menneskeliv, og den reddede det danske samfund fra nazificering og ruin.

Danmark besat er en velskrevet og vedkommende bog. Den tager en række aspekter med, som tidligere generelle værker har udeladt, og den inddrager de senere års forskningsresultater. Derfor vil der gå en rum tid, inden der igen er behov for et nyt samlet værk om besættelsestiden. I mellemtiden – inden alt for længe – kunne forfatterne passende skrive en engelsksproget bog om Danmark under Anden Verdenskrig. Det er en anden bog, der mangler.

Mogens Rostgaard Nissen

PER H. HANSEN OG JEPPE NEVERS (red.): Historiefagets teoretiske udfordring. Odense 2004, Syddansk Universitetsforlag. 260 sider. 248 kr.

Denne antologi, redigeret af to historikere med rødder på Syddansk Universitet, rummer tolv forholdsvis korte og overskuelige artikler med hver deres indfaldsvinkel på teorispørgsmål inden for historiefaget. Det er et væsentligt værk – om ikke andet, så fordi det har fået en anelig udbredelse i metode- og teoriundervisningen på de forskellige historiestudier rundt om i landet. Af den grund, og fordi bogen jo ikke længere er splinterny eller ganske ukendt blandt

teoretisk og metodisk interesserede historikere, forekommer det mere berettiget at karakterisere og reflektere over bogen som et udtryk for aktuelle teoretiske selvforståelser inden for historiefaget end at levere en traditionel anmeldelse.

Som titlen angiver, er meningen med antologien at tage fat på en udfordring. Man kan sammenfatte redaktørernes opfattelse af denne i to punkter. Hvor det danske historiefag traditionelt har tillid til kildekritikken som metodisk, eller måske snarere forskningsteknisk, garanteret for videnskabelighed, fordrer denne antologi en mere teoretisk fundering. Og hvor det traditionelle historiefags metodelære ensidigt fokuserede på snæver begivenheds- og kendsgerningshistorie, fordrer dette skrift metodepluralisme og differentierede forskningsstrategier.

Til det formål søger redaktørerne og de ni øvrige bidragsydere inspiration i det felt, der ofte karakteriseres som den 'sproglige vending', diskursteorien eller slet og ret 'konstruktivismen'. Uanset hvad man kalder det, synes det at være en fælles opfattelse, at sådanne tilgange væsentligst opstod omkring 1980 og i dansk historiefaglig sammenhæng satte sig igennem i 1990'erne. Denne bog, der således med sine egne ord dukker op »i disse tider, hvor støvet har lagt sig efter den sproglige vending« (s. 7), kan betragtes både som lærebog og som en opsummering af fremherskende teoretiske selvopfattelser inden for faget.

Bogens tolv relativt korte og overskuelige artikler, der suppleres af en afsluttende ordforklaring, bevæger sig fra det fortrinsvis teoretiske til det fortrinsvis forskningspraktiske. Tematisk nås temmelig vidt omkring. I redaktørernes indledning præciseres videre, at deres opfattelse af teoribegrebet ikke er identisk med tidligere »spekulative helhedsforståelser«, som »den historiske empiri skulle passes ind i« (s. 9), men derimod udtrykker en erkendelse af teoriens uundgåelighed i den historiske erkendelse. Filosofen David Favrholdt rejser derpå principielle spørgsmål om fortidens erkendelighed. Han understreger forskellen på de eksakte, deterministiske videnskaber og historiens behov for skøn, men insisterer på, at også historiens erkendelse må bygge på årsagsforklaringer. Gennem 'intermetodisk kontrol' kan disse føre til »ubestridelig videnskab«.

Med Morten Things efterfølgende indlæg orienteres læseren mere mod en historiefaglig erkendelsespraksis, idet han gennemgår den omvæltning i den historiefaglige optik, som blev indvarslet med tegn- og diskurstænkningen hos blandt andre Carlo Ginzburg og Hayden White. Thing søger her via en accept af nyere tegn-tænkning at nå til et punkt, hvor historien ikke desto mindre er forpligtiget på korrespondenskriteriet for sandhed, dvs. kan registrere noget mere eller mindre sandt om en ydre virkelighed.

Herefter bevæger værket sig gradvis mod mere praksisnære eller – som det kaldes – 'forskningsstrategiske' spørgsmål. Niels Brimnes fremlægger i sit bidrag blandt andre Robert Darntons, Marshall Sahlins og Benedict Andersons forskellige konstruktivismen og forsvarer selv en 'pragmatisk konstruktivisme', der på den ene side anerkender eksistensen af en ydre virkelighed, på den anden side afviser at postulere denne som nogen afgørende 'sidste-instans'. De metodiske konsekvenser af den sproglige vending står ligeledes i centrum hos Claus Møller Jørgensen, der ser på implikationerne for det funktionelle kildebegreb. Han sonderer her mellem en moderat, kontekstbundet sproglig vending uden betydelige metodiske konsekvenser og en mere radikal, kontekstnegerende, postmodernistisk version hos bl.a. Keith Jenkins og Dorthe Gert Simonsen.

Reinhart Kosellecks og Quentin Skinners tilgange til begrebers og politiske

teoriens historie præsenteres i Jeppe Nevers' og Poul Duedahls bidrag, der illustrerer med henholdsvis det danske faghistoriske kildebegrebs og racebegrebets udvikling. Herefter fokuserer Anne Magnussens, Mads Mordhorsts og Birgitte Madelungs forskellige bidrag på udforskning af erindringer og fortællinger, og Rasmus Dahlberg præsenterer kontrafaktiske og kaosteoretiske forskningsstrategier som en vej til at udfordre historikerens forskellige kausalitetskonstruktioner.

Man kan naturligvis rejse konkrete indvendinger mod dele af antologien. F.eks. havde jeg nok selv foretrukket at få Nevers' skitse over Kosellecks liv og tanker serveret i én artikel og samme Nevers' opsummering af sin analyse af den danske kildekritiks begrebshistorie i en anden. Sammenskrivningen har ikke helt dén pædagogiske hjælpefunktion, som vist er tilsigtet. Og selv om Rasmus Dahlbergs artikel umiddelbart forekommer ganske klar i mælet, er det forblevet mig en gåde, hvad kaosteorien egentlig har af nyt at byde på for historiefaget, hvis den blot er et redskab til at betvivle enkelte, bestemte årsagsforklaringer – har historieskrivere da ikke gjort det siden antikken? Men overordnet er bogen bestemt nyttig som lærebog betragtet, især fordi den vægter spørgsmål af ret umiddelbar relevans for udøvende historikere, såvel studerende som færdiguddannede eller endda ikke-uddannede.

Imidlertid er bogen samtidig forankret i en bestemt opfattelse og en bestemt vilje – med hensyn til at præsentere 'historiefagets teoretiske udfordring'. Titlen er nok rigeligt prætentios. Snarere end den teoretiske udfordring domineres antologien af et ret moderat og pragmatisk – man fristes til at sige 'konsensusøgende' – felt af diskurs- og kulturhistorie. Og som sådan er bogen vel snarere en status over de dele af den 'sprogliche' vending, der ikke længere er i oprør og opposition, end den repræsenterer en egentlig udfordring.

Af samme grund har antologien som helhed betragtet ofte lidt vanskeligt ved at konkretisere, hvad den præcist er i opposition til, og hvem den udfordrer. Derfor bliver modstanderne for det meste også omtalt ret abstrakt og ubestemt. Men så vidt jeg kan se, afgrænser bogens redaktører og forfattere sig fra tre alternative positioner, der ses som alt for radikale og ensidige på hver deres måde.

Først og fremmest er bogen et opgør med den såkaldt »traditionelle historiker«, altså den begivenhedsorienterede, ateoretiske udøver af »den traditionelle kildekritiks« håndværk (se f.eks. s. 83). Denne 'traditionelle' tilgang er, implikeres det, ganske blottet for teoretisk refleksion.

De to andre alternativer er mere forstyrrende for billedet, fordi de faktisk udgør teoretisk funderede alternativer til den 'udfordring', der så flot præsenteres i bestemt ental. Dette gælder især de elementer af teori, der kom *før* den sproglige vending omkring 1980. Her er hovedskurken de »spekulative helhedsforståelser«, der prægede store dele af historieforståelsen før 1980, først i idealistisk form med bl.a. Hegel, siden i materialistisk form under Marx' indflydelse. Det gælder dog også, som det tredje alternativ, de frækkere, mere radikale udgaver af den sproglige vending, som gennem 1980'erne og 1990'erne vendte sig mod de indtil da fremherskende materialistiske grundantagelser i historiefaget.

Man kan vel ikke nægte, at alle tre alternativer i en vis forstand repræsenterer tendenser, der har været – eller er – udbredte i dele af historiefaget. Men på nær ganske få undtagelser forbliver det et mysterium, hvilke konkrete udøvere af historiefaget, der sigtes til, når f.eks. 'den traditionelle historiker', 'marxismen' eller den 'radikale konstruktivisme' afvises. Nuvel, Dorte Gert Simonsen

og Nina Kofoed omtales da kort som danske udøvere af en – forstår man – lidt vel dristig konstruktivisme. Men når det gælder det marxistiske alternativ, griber man til udlandet for at hente E.P. Thompson – og vel at mærke ikke så meget kulturhistorikeren Thompson i *The Making of the English Working Class* eller den bidende historieteori-polemiker Thompson i *The Poverty of Theory*, men Thompson som han fremstilles gennem Gareth Stedman Jones' kritik. Hvis den 'traditionelle historiker' personificeres i bogen, må jeg have overset det.

Lad mig til nøjere eksemplificering udfolde den måde, hvorpå ét af disse alternativer skiteres i bogen. Det er aldeles slående, hvor ukritisk Poppers koldkrigsideologiske vranglæsning af Hegel og Marx eftersnakkes som en art indgangsbøn, både i ordforklaringen bag i bogen og spredt rundt i de forskellige bidrag. Begge de sidstnævnte gjorde sig angiveligt skyldige i »historicisme«, dvs. i »systemtænkning« og i »spekulativ historiefilosofi«, men heldigvis kom Popper så i 1957 og tilbageviste deres lære »én gang for alle«, som David Favrholt udtrykker det (s. 33f, 251, 259). Er Hegels og Marx' historieopfattelser virkelig i den grad færdigdiskuterede spørgsmål? Såvel deres egne skrifter som den rigtige litteratur om dem – hvoraf meget jo er yngre end Poppers værk – kunne forlede en til at mene noget andet. Men det ville kræve, at man læste de gamle bøger igen.

De to redaktører bakker Favrholt's standpunkt op i lige så almene vendinger, idet alternative teoribegreber afvises: Hos »den historiske materialisme og ideologikritikken i 1970'erne« var teorien angiveligt »den overordnede helhedsforklaring, som den historiske empiri skulle passes ind i« (s. 9). Tjo, det er da muligt. Men skylder redaktørerne ikke at forklare, hvem denne hr. Den Historiske Materialisme og Ideologikritikken i 1970'erne var? Under hvilke bogtitler underkastes sagesløse historiske emner sådanne grumme helhedsforklaringer? Uden nærmere konkretisering af kritikken er det jo faktisk denne nye bog selv, der leverer en alt for forenklet helhedsfremstilling af f.eks. 1970'ernes teoretiske beskæftigelser i historiefaget. Man behøver ikke åbne mange numre af datidens historiefaglige tidsskrifter for at opdage, at her reelt var tale om adskillige teorier, ikke én »helhedsforklaring«.

De ubestemte domme over alternative traditioner suppleres hos Rasmus Dahlberg, ifølge hvem Marx' målsætning var at »formulere nogle grundlæggende regler for historiens udvikling« uden plads til individer eller tilfældighed. Marx tog her udgangspunkt i »materielle forhold«, mens Hegels tilsvarende projekt tog udgangspunkt i »ideer som drivkraft i historien« (s. 218). I modsætning til Favrholt og de to redaktører underbygger Dahlberg sin karakteristik med både citat og reference. Desværre styrker det ikke argumentationen i dette tilfælde. Forfatteren har overset, at det, han indlæser i sit Marx-citat, ikke er det, der faktisk står. I den citerede sætning insisterer Marx ganske vist på, at menneskene ikke skaber deres historie ubetinget af kontekst, »aus freien Stücken«, »unter selbstgewählten Umständen«. For så vidt er her ganske rigtigt et element af determinisme, sådan som Dahlberg hævder. Ikke desto mindre åbner Marx sætningen med: »Die Menschen machen ihre eigene Geschichte«. Vægten ligger altså netop ikke på determinismen, men på menneskets historiskskabende rolle. Hvordan dette kan tolkes som en principiel afvisning af individets og tilfældighedens rolle i historien, er mig en gåde. Og selve Marx' understregning af, at mennesker handler inden for en historisk kontekst, er vel næppe i sig selv synderligt kontroversiel. Måske ligger gådens løsning i Dahlbergs og de øvrige forfatteres teoriehistoriske udgangspunkt, der har gjort denne nega-

tive, fejende afgrænsning fra marxisme og andre kætterske teorier til en tom rituel gestus, der ikke længere behøver noget alvorligt engagement – man tror at vide, hvad Hegel og Marx står for, og ser sig derfor ikke nødsaget til at læse med åbne øjne.

Nu har jeg været uforskammet nok til at udstille, hvad jeg opfatter som karakteristiske blinde pletter i redaktørernes og enkelte forfatteres argumentation. At holde dem personligt ansvarlige for disse blinde pletter eller den generelt alt for abstrakte karakter af de fjende- og modbilleder, der bruges til positionering af bogens moderate konstruktivisme, ville imidlertid ikke være rimeligt. Problemet ligger snarere i, at en så ubestemt teoretisk positionering af historiefagets rette teori er så fremherskende i faget som helhed, at de lakuner og fejltagelser, der måtte ligge i den, ikke for alvor bliver problematiseret gennem løbende diskussioner.

Disse lakuner gælder ikke kun det alt for vage og ubestemte idehistoriske eller historiografiske grundlag for debatten. De har også konsekvenser for selve de teoretiske og metodiske refleksioner – dels i form af en generelt manglende selvkritik over for de teoretiske 'udfordringer', som bogen angiveligt repræsenterer, dels i form af en underreflekteret afvisning af f.eks. teoretiske totalitetsbegreber og tanker om strukturelle sammenhænge mellem økonomiske, sociale, kulturelle og diskursive forhold.

Betragtet som status over det aktuelle historiefags teoretiske selvopfattelse synes denne bog således at pege på et behov for en virkelig udfordring, som måske kan byde på større dristighed og føre til en større grad af kritisk teoretisk selvrefleksion inden for de mange ubetvivleligt frugtbare tilgange, som er blevet udviklet i tilknytning til den 'sproglige vending'. Dette fjerner bestemt ikke denne bogs betydelige værdi som oversigts- og lærebog; en supplerende med andre perspektiver kunne blot være ønskværdig.

Bertel Nygaard